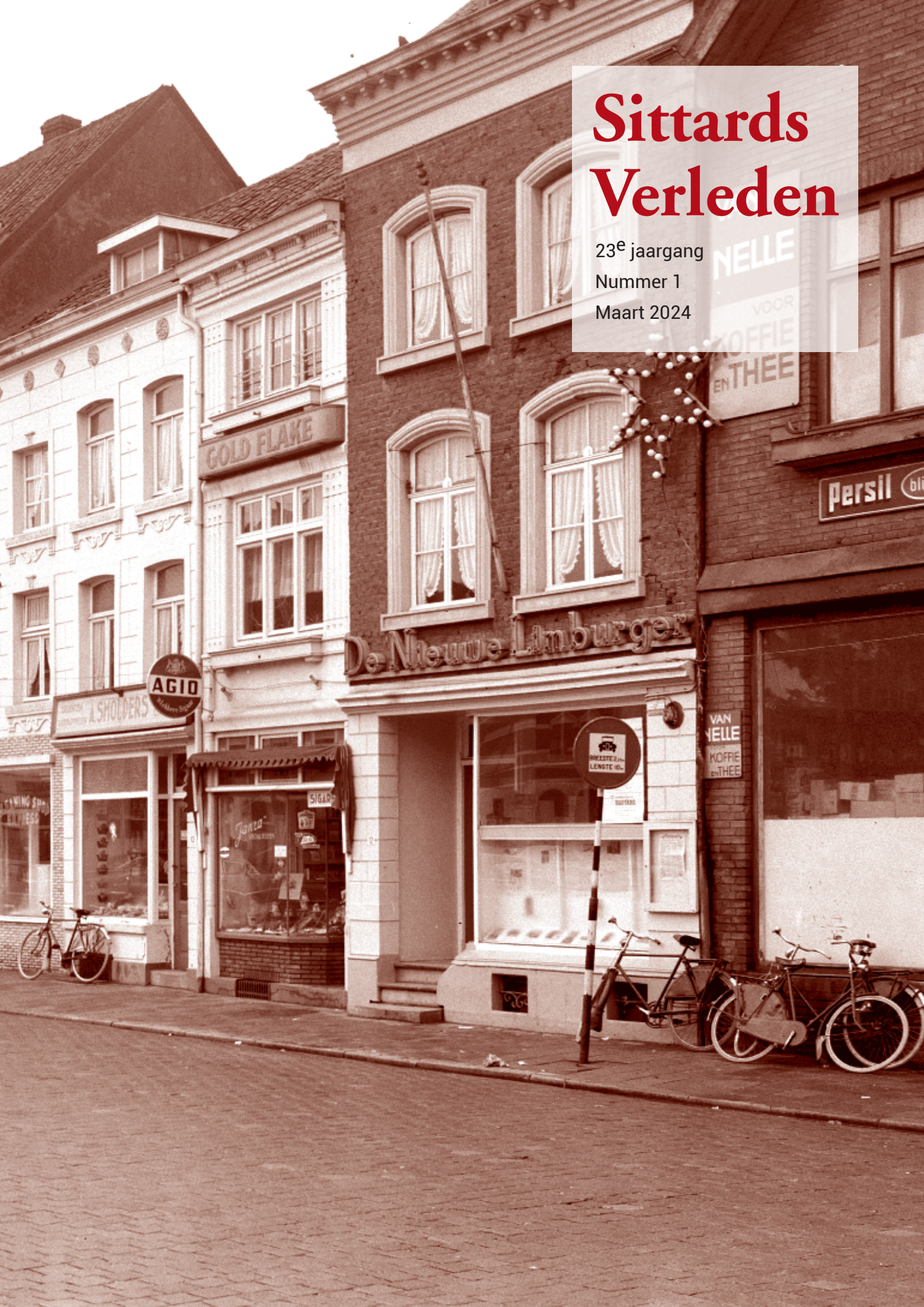

Sittards Verleden

23e jaargang

Nummer 1

Maart 2024

Sittards Verleden is een driemaandelijks tijdschrift van en voor mensen die Sittard een warm hart toedragen, en is een uitgave van de Vereniging Sittards Verleden. De redactie is in handen van Jan Schrader, Marijke Geilen, Léon van Binsbergen, Fons Morel, Fons Alberts en Frank van Leeuwen. Het blad rolt van de pers bij Claessens grafisch veelzijdig bv, die tevens de lay-out verzorgt. Overname van artikelen is alleen toegestaan met voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteur. Het auteursrecht van fotomateriaal berust bij de fotograaf, tenzij anders vermeld.

ISSN 1570-1875

Het lidmaatschap van de Vereniging Sittards Verleden kost € 20 per persoon per jaar, waarvoor u onder andere dit tijdschrift ontvangt.

Ledenadministratie, tevens correspondentieadres van de redactie:

Marijke Geilen

Heerlenerweg 44

6132 CN Sittard

telefoonnummer: 046-4520182

e-mail: secretariaat@verenigingsittardsverleden.nl

Betaling:

bankrek.nr.

NL66 RABO 012 91 19 253

t.n.v. Vereniging Sittards Verleden

te Sittard

www.verenigingsittardsverleden.nl

Omslag:

Markt 1962

Foto: Rijksdienst voor Cultureel

Erfgoed

In het eerste tijdschrift van onze vereniging van het nieuwe jaar zijn er voor onze trouwe lezers weer mooie en echt Sittardse verhalen en artikelen opgenomen. We werden ondanks de klimaatveranderingen kortdurend verrast met een mooie laag blijvende sneeuw. Het jaar is al een tijdje aan de gang en carnaval ligt alweer achter ons. Trouw aan de traditie zijn we allemaal stevig aan het vasten (?). Er zijn weer een paar gebruikelijke rubrieken zoals het doorlopende "Vijftig jaar verder" van René Lauwers en het artikel van de werkgroep bouwkundig verleden van Peter Vossen. Over verder terug in de tijd is er een uiteenzetting van Wim Donners over Entgen Luijten uit het Limbrichtse waarover Suzanne Smit ook een roman geschreven heeft. Een typisch Sittards familie verhaal over en van de familie Van Eijs zorgt voor een fraaie herkenbaarheid van het leven in de binnenstad in het meer recente verleden. Dat in Sittard niet alles "braaf" werd geaccepteerd, vertelt het stakingsverhaal van het onderwijsinstituut HEAO dat in Sittard in de roerige jaren zestig werd gevestigd. Om Sittardse ambtenaren een verzorgde uitvaart te laten genieten ontstond de nu 85 jarige "De Voorzorg". Tot slot brengt de Vereniging Sittards Verleden ook dit jaar weer een postzegel uit, nu met een afbeelding van de Ophovenermolen. Kortom: genieten geblazen !

Fons Alberts

Inhoud

Entgen Luijten en Sittard - Wim Donners	3
Vijftig jaar verder: 1650 - René Lauwers	6
Sittards bouwkundige verleden - Peter Vossen	8
85 jaar De Voorzorg - Marijke Geilen	12
De schoolstaking aan de HEAO-Sittard (1969) - René van Hoften	16
De familie Van Eijs - Baer Smit	19
Sittards heden	23

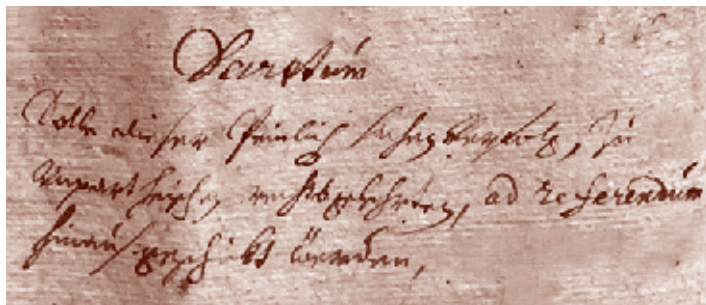
Entgen Luijten en Sittard

Het verhaal van Entgen Luijten blijft natuurlijk voor altijd verbonden met kasteel Limbricht. Minder bekend is dat enkele Sittardenaars bij haar proces betrokken waren. Wie waren zij en welke rol speelden zij?

Hoe was het ook weer?

Op 18 juli 1674 liet Entgen zich gevangenzetten op kasteel Limbricht. Zo probeerde ze om af te komen van de hekserijroddels die al decennialang over haar de ronde deden. Eerdere pogingen, zoals een smaadproces tegen een plaatsgenoot, waren mislukt. Wat Entgen deed heette *ter purge* gaan, ter zuivering gaan. Geen unieke, wel een weinig voorkomende actie van mensen over wie heksenroddels de ronde deden. Gewoonlijk riepen de autoriteiten dan burgers die iets in te brengen hadden tegen de gevangene, op om zich te melden. Kwam er niemand opdagen, dan ging betrokkene vrijuit en kon daarna niet meer voor feiten uit het verleden aangeklaagd worden.

Deze procedure viel niet binnen het strafrecht voor halmsmisdrijven dat door Karel V vanaf 1532 in zijn Heilige Roomse Rijk werd ingevoerd en dat in 1674 in Limbricht het geldend recht was, de zogenaamde *Peinliche Halsgerichtsordnung*. Dit wil niet zeggen dat men in Limbricht de procedure niet had kunnen toepassen. In ieder geval doet men het niet, integendeel. Entgen wordt ondervraagd en vervolgens door openbare aanklager Herman Tacken op 4 augustus in staat van beschuldiging gesteld. Entgen ontkent alles. Getuigen worden gehoord. Geen van hen bevestigt dat Entgen een heks zou zijn. Tacken vindt toch dat alle aanklachten bewezen zijn. Omdat Entgen weigert te bekennen moet, volgens Tacken, de beul er maar aan te pas komen. Zonder bekentenis kon destijds namelijk niemand veroordeeld worden. De schepenbank gaat niet zomaar mee in die eis. Op 10 september wordt beslist dat er advies van externe juristen moet worden ingewonnen. Kort hierna begint Entgen tegen de gerichtsbode te vertellen dat ze van de duivel bezeten is. Daarover wordt ze op 3 oktober door de schepenbank ondervraagd. Entgen vraagt om een duivelsuitdrijving, maar die krijgt ze niet. Het verslag van deze ondervraging gaat eveneens voor advies naar de externe juristen. Op 9 oktober, voordat hun rapport

Het decreet van 10 september 1674 waarmee de schepenbank de zaak naar onafhankelijke juristen verwees:
'Decretum: Sollte dieser peinlichen sachen verfolg, zu unpartheischen rechtsgelehrten, ad referendum hinaus geschickt werden.'

Portretbeeld van Entgen Luijten gemaakt door Ankie Vrolings-Bleilebens (Bron: Ankie Vrolings-Bleilebens)

er is en in een zitting van de schepenbank besproken kan worden, wordt Entgen dood in haar cel aangetroffen: vermoord. Haar dood wordt echter uitgelegd als zelfdoding en als impliciete bekentenis. Daarop wordt het lichaam van Entgen door de vilder met paarden naar Einighausen gesleept en daar onder de galg begraven.

Sittardse juristen

De eerste Sittardenaar die in beeld komt, is de jurist Henrich Wundtartz. Hij werd in 1666 door Herman Winand van Breijll benoemd tot secretaris van de Limbrichtse schepenbank. Voor die tijd zien we hem regelmatig in Sittard optreden als procurator, notaris en advocaat. Wundtartz bleef ongehuwd.

Op 19 juli, de dag nadat Entgen zich meldde, wordt een tweede Sittardse jurist naar Limbricht gehaald: Johan Henrich Ritz. Hij is een volle neef van Wundtartz (en van Jacob Kritzraedt). Alle drie zijn ze oomzegger van Johan Ritz, de voormalige voogd van Sittard (1641-1653).

Deze familie Ritz stamde oorspronkelijk uit Gangelt. Johan Henrich Ritz was gehuwd met Johanna Sijbilla in der Sittart, dochter van Arnold in der Sittart, gerichtsschrijver in Sittard en Sijbilla van Huckelhoven. Arnold overleed al in 1644, waarna Sijbilla hertrouwde met voogd Johan Ritz. Zij was voor Johan Henrich Ritz dus zowel schoonmoeder als tante.

Kasteel Limbricht Foto: Beeldbank cultureel erfgoed

Wie besloot om Ritz naar Limbricht te halen, is onduidelijk. Mogelijk werd hij gehaald als adviseur en heeft zijn inbreng er mede toe geleid dat de poging van Entgen om *ter purge* te gaan al meteen mislukte. In ieder geval schreef hij, samen met Wundtartz, alle processtukken, ook de stukken die door aanklager Tacken werden ingediend. Achteraf declareert hij zes dagen werk ad 1 Reichsthaler per dag en nog $7 \frac{3}{4}$ Reichsthaler voor schrijfwerk. Van deze zes dagen is hij slechts twee keer in Limbricht op een zittingsdag aanwezig.

Onafhankelijk advies

De Sittardse juristen Nicolaas Helgers en Godfried Everarts worden door de Limbrichtse schepenenbank ingeschakeld als onafhankelijk adviseurs. Everarts woont in Sittard en is al ruim twintig jaar drossaard van Stein. Hij is gehuwd met Maria Haeck, de dochter van Georg Haeck, voormalig schout van Born en Grevenbicht en later voogd van Sittard (1630-1635). Wat Everarts' bijdrage is in de uitgebrachte adviezen is onduidelijk. Die zijn namelijk ondertekend door Helgers, en die schreef in de ik-vorm. Nicolaas Helgers werd in Sittard geboren op 8 maart 1647. Zijn vader was de lakenkoopman (en raadsverwant) Petrus Helgers (alias Kremers). Zijn moeder, Margaretha van den Hove, kwam uit Einighausen. Het gezin telde zeven dochters en twee zonen, van wie Nicolaas de oudste was. Hij werd vernoemd naar zijn opa van moeders kant. Dat de Limbrichtse schepenenbank extern juridisch advies inwon, was op zich niet bijzonder in een belangrijke zaak als deze. De juridische kennis was beperkt bij de meeste schepenenbanken. Schepenen konden vaak niet eens lezen of schrijven. Hoewel niet verboden, is het wél opmerkelijk dat het advies zo dicht bij huis gezocht werd. Helgers had immers familie in de heerlijkheid Limbricht via zijn moeder. Zijn ouders trouwden met dispensatie in verband met bloedverwantschap. Dus mogelijk had hij ook nog familieconnecties met Limbricht. Het is onwaarschijnlijk dat Helgers en Everarts niet allang gehoord hadden over wat zich in Limbricht tijdens het proces tegen

Entgen afspeelde. Alleen al vanwege dat feit was hun onafhankelijkheid twijfelachtig.

Nog twijfelachtiger is dat Helgers en Everarts op 6 oktober bij Herman Otten in Sittard samenkomen met Wundtartz en Ritz om de processtukken *zu fissentieren* (te bestuderen). Dit blijkt uit een aantekening die schout Fierenschatz maakt bij de afhandeling van de proceskosten en uit een kwitantie die Otten op 13 december 1674 schrijft voor '*la somme d'un patacon et 7 escalins pour 6 pot de vin*' (1 patacon en 7 schillingen voor 6 potten wijn) die de heren Helgers, Everarts, Ritz en Wundtartz bij hem genoten hadden. Dit is overigens het enige Franse stuk in het procesdossier. Otten was afkomstig van Mons (Bergen) in Henegouwen, en gehuwd met Catharina Salden, dochter van Jacobus Salden, schepenen van Sittard, en Catharina Schroten.

De inhoud van het door Helgers uitgebrachte advies mag op zijn minst opmerkelijk genoemd worden. Het verhoor van 3 oktober over de eventuele duivelsbezetenheid van Entgen vermeldt hij slechts, maar schenkt er verder geen aandacht aan. Dit betekent dat we het proces tegen Entgen Luijten niet kunnen zien als een 'klassiek' heksenproces. Tijdens de hoogtijdagen van de heksenvervolgingen ging het juist veel meer over de relatie tussen de beklaagde en de duivel, dan over wat beklaagde aan schade had aangericht.

Helgers stelt verder dat er eigenlijk helemaal geen proces tegen Entgen gestart had mogen worden, omdat daarvoor, voordat Entgen zich liet vastzetten, onvoldoende aanwijzingen waren.

Maar toch heeft men in Limbricht correct gehandeld, zegt hij, omdat Entgen, door zich op eigen verzoek gevangen te laten zetten, zélf het risico nam om ondervraagd te worden.

De schepenenbank wees Entgen geen advocaat van ambtswege toe. Dat hoefde ook niet, zegt Helgers. Het was voldoende dat Entgen er meermaals op gewezen was dat ze een advocaat in de arm kon nemen. Dit is inderdaad in lijn met de wetgeving van Karel V.

Het requisitoir van Tacken leunt zwaar op zijn bewering dat Entgen zich nooit voldoende verdedigd zou hebben tegen hekserijroddels. Dit ondanks het feit dat Entgen vaker geprobeerd heeft zich van die roddels te ontdoen en zelfs een proces aanspande tegen plaatsgenoot Ziets Bruggen, dat ze door geldgebrek had moeten staken. Tacken trad in dit proces nota bene als raadsman op voor Bruggen.

Helgers wijst alle beschuldigingen dat Entgen niet voldoende getracht had om haar reputatie zuiver te houden, als niet ter zake doende van de hand. Hij volgt daarmee de door Entgen afgelegde verklaringen. De verdere aanklachten tegen Entgen over met toverij veroorzaakte schade wijst hij af. Sommige noemt hij te futiel om enig gewicht in de schaal te kunnen leggen. Andere heeft Tacken volgens Helgers onvoldoende bewezen, omdat er te weinig onafhankelijke getuigen zijn

gehoord. Dat de getuigen allemaal verklaren dat Entgen al sinds lang voor heks wordt uitgemaakt, overtuigt Helgers ook niet, omdat het onduidelijk is waarop deze getuigen hun uitspraken baseren.

Toepassen van tortuur is dan ook niet aan de orde, stelt Helgers.

Tot zover is het vrijwel allemaal in het voordeel van Entgen. Je zou verwachten dat ze vrij gelaten kan worden. Maar dat gaat Helgers dan weer te ver. Hij adviseert de schepenbank de getuigen indringender te verhoren en liefst extra getuigen op te roepen.

Aan zijn advies kan Helgers zich in ieder geval zélf geen buil vallen. De schepenbank krijgt (deels) een aai over de bol. En door te adviseren om de getuigen opnieuw te verhoren en eventueel nieuwe getuigen te zoeken, hoeft Helgers zijn vingers niet te branden aan een vrijlating van Entgen, die wellicht toch niet bij iedereen in goede aarde zou zijn gevallen.

Sittards artsen

Zoals boven al vermeld: dit advies wordt nooit tijdens een rechtszitting besproken: Entgen wordt op 9 oktober dood aangetroffen in haar cel.

Gaspar Linssens (Med. Doctor) en meester Mathias Jacobi (chirurgijn), beiden uit Sittard, worden erbij gehaald. Over hun identiteit is verder niets bekend.

's Avonds gaan ze bij kaarslicht met schout Fierenschatz en schepen Wehrens naar de cel van Entgen om het lichaam te onderzoeken. Ze vinden Entgen met een blauwe linnen strop strak om haar hals, zodat die boven de strop dikker is dan er onder. Als ze de strop losmaken ontdekken ze een blauwe striem op de strot. Aan de tenen vinden ze bloed en schaafwonden. De artsen verklaren dat dit voetletsel veroorzaakt is door de grote kracht van de verwurging. De volgende ochtend gaan ze bij daglicht nog eens terug en constateren dat de strop achter in de nek ingedrukt is. In het schouwrapport schrijven ze *'..... waer ut wij anders niet en kunnen oordelen ende suspiceeren als oock praesumeeren dan dat deselve vrouwe gestranguleert ofte verworcht is'*. De vier heren ondertekenen het protocol op kasteel Limbricht. Entgen is dus gewurgd. Alvorens te bepalen hoe het nu verder moet, wordt opnieuw Nicolaas Helgers ingeschakeld. Logisch, want met een dergelijk uitzonderlijke situatie was de schepenbank nooit eerder geconfronteerd. Nog diezelfde dag brengt Helgers advies uit. Hij veegt de conclusie uit het schouwrapport vierkant van tafel en verklaart dat uit dit rapport juist zonneklaar blijkt dat Entgen zich zélf van het leven heeft beroofd. Vermoedelijk omdat ze een kwaad geweten had en vreesde dat men haar zou gaan martelen, stelt Helgers. Dat Entgen meerdere malen tijdens het proces vroeg om gemarteld te worden (zoals hij in de bij hem bekende zittingsverslagen had kunnen lezen) en dus geen vrees voor de beul had, doet er kennelijk niet toe.

De jeugdige Entgen Luijten.

Gemaakt door Marij Heijligers (Bron: Marij Heijligers)

Entgen mag vanwege deze zelfdoding geen gewoon graf krijgen, maar moet door de vilder met paarden naar de galg gesleept worden en daaronder begraven. Haar lichaam hoeft niet, zoals gebruikelijk, ter afschrikking van anderen aan de galg te worden opgehangen, zegt Helgers verder. Entgen had immers niet bekend, was niet veroordeeld en de tijdens het proces ingebrachte aanwijzingen zouden mogelijk zelfs nooit voldoende zijn geweest om over te gaan tot tortuur. De kosten zouden in een geval als dit, waarbij geen veroordeling had plaatsgevonden, normaal gesproken voor de gemeente zijn. Maar Helgers bedenkt toch een reden om ze te kunnen verhalen op de nalatenschap van Entgen. Door zélf het initiatief te nemen om zich gevangen te laten zetten, had Entgen het risico genomen dat er kosten gemaakt zouden gaan worden. Samenvattend: Helgers produceert opnieuw een advies waarmee de autoriteiten prima geholpen zijn. Die nemen het dan ook dezelfde dag, 10 oktober, nog over.

Conclusie

Zo eindigde de moedige poging van Entgen Luijten om op hoge leeftijd alsnog haar naam gezuiverd te krijgen in een jammerlijke mislukking. De suggestie dat haar zelfdoding gezien kon worden als een impliciete schuldbekentenis, zorgde ervoor dat haar naam voorgoed bezoedeld raakte. En dat allemaal door de bedenksels van Sittardenaar Nicolaas Helgers.

Wim Donners

Bron

Wim Donners, *Dossier Entgen Luijten – 'de heks van Limbricht'*? Deel 26 van de reeks Monografieën uit het land van Sittard, Sittard 2022.

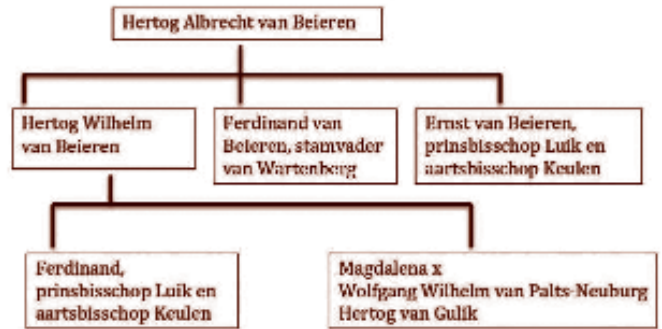
Vijftig jaar verder: 1650

Wolfgang Wilhelm van Pfalz-Neuburg

De vorige keer zagen we dat de opvolging van hertog Johann Wilhelm een probleem werd toen hij in 1609 zonder wettelijke opvolger overleed. Er was een aantal kandidaten en de twee belangrijkste, de hertog van Pfalz-Neuburg en de keurvorst van Brandenburg, besloten voorlopig samen de landen te gaan besturen. In 1614 bij het verdrag van Xanten maakten zij een voorlopige verdeling, waarbij Jülich-Berg onder Pfalz-Neuburg kwam te vallen. Maar pas in 1666 bij het verdrag van Kleve werd dit definitief. Dus in 1650 was Wolfgang Wilhelm (hertog van Pfalz-Neuburg van 1614 tot 1653) onze hertog, maar ook Friedrich Wilhelm Der Große Kurfürst, keurvorst van Brandenburg en hertog van Pruisen (van 1640 tot 1688), was op papier mede-regeerder en had wel degelijk nog wat in de melk te brokkelen. Wolfgang Wilhelm werd in het ambt Born en dus in Sittard vertegenwoordigd door ambtman (van 1645 tot 1674) Johann Wolff Wilhelm von Bentinck zu Wolfrath en rentmeester Johan Maes (ca 1626-1662). Voogd van Sittard van 1641 tot 1653 was Johan Ritz.

Boven dit alles stond natuurlijk de keizer, toen (van 1637 tot 1657) Habsburger Ferdinand III, zoon en opvolger van Ferdinand II. Hij was koning van Hongarije en van Bohemen. Hij trouwde eerst in 1631 met zijn volle nicht Maria Anna van Spanje, na haar dood met aartshertogin Maria Leopoldina in 1648, en uiteindelijk in 1651 met Eleonora Gonzaga. Uit dit derde huwelijk werd dochter Maria Anna Jozefa geboren die in 1678 zal trouwen met Johan Wilhelm van Pfalz-Neuburg, onze hertog van 1679 tot 1716.

Familie van Beieren naar Guus Janssen

Pastoor van Sittard was van 1623 tot zijn dood in 1651 Frederik Adolf Reuter, afkomstig uit de Pfalz. Hij was protestants opgevoed, werd doctor in de Heilige Schrift en doceerde aan de universiteit van Heidelberg. Net als hertog Wolfgang Wilhelm ging hij rond 1614 over naar het katholicisme en een paar jaar later werd hij in Keulen tot priester gewijd. In 1623 werd hij pastoor van Sittard en een paar maanden later werd hij verkozen tot landdeken van het landdekenaat Susteren.¹

Deken van het Sittardse kapittel was van 1643 tot 1652 Joannes Salden. Hun baas was natuurlijk de bisschop van Luik. Vorige keer zagen we dat bisschop Ernst van Beieren zijn neefje Ferdinand van Beieren aanwees als zijn coadjutor (vervanger, met recht van opvolging). Ferdinand werd dus prins-bisschop van 1612 tot 1650 en hij werd op zijn beurt (na zijn dood op 16 september 1650) ook weer opgevolgd door een neefje:

Ferdinand III keizer van het Heilige Roomse rijk

Paus Innocentius X geschilderd door Diego Velázquez

Maximilian Hendrik van Beieren, prins-bisschop van Luik van 1650 tot 1688 (en dus ook weer aartsbisschop-keurvorst van Keulen, prins-bisschop van Hildesheim en prins-abt van Stavelot-Malmedy). Maximilian Hendrik was als bisschop van Keulen één van de tegenstanders van de Republiek in het rampjaar 1672, zoals we allemaal destijds leerden op de Lagere School bij de zogenaamde Vaderlandse Geschiedenis, die overigens niets te maken had met de Sittardse geschiedenis, die niet werd/wordt onderwezen (uitzonderingen daargelaten). Maximilian Hendrik zou overigens na een opvolgingsstrijd niet meer door een familielid worden opgevolgd. Zijn hoogste baas was paus Innocentius X (Giambattista Pamphili) (1644-1655). Hij was geboren Romein en eigenlijk een zwakke figuur, overheerst door zijn schoonzuster Olimpia Maidalchini. Maar hij was wel de opdrachtgever van Bernini om het interieur van de Sint Pieter aan te pakken en de colonnade op het plein te bouwen. Toen Innocentius in 1655 overleed, liet Olimpia de pauselijke vertrekken plunderen waarna zij als arme weduwe weigerde mee te betalen aan zijn begrafenis.

René Lauwers

Noot:

1. Over hem zie: AMPP Janssen, *Katholiek versus protestant in Sittard 1609-1648*, in: *MLS 12*, Sittard 1998.

Maximiliaan Hendrik van Beieren

Ferdinand van Beieren en Keulen

Sittards bouwkundige verleden

01. Oorspronkelijk jachtslot

Inmiddels bijna acht jaar geleden heb ik mijn kwartaalbijdrage gewijd aan de bouwhistorie van het jachtslot(je) Watersley (afb. 1), op dat moment uitgegroeid tot een omvangrijk, maar grotendeels verlaten zorgcomplex van de Stichting Pergamijn (afb. 2). Met ter afsluiting de opmerking: "De toekomst van het complex is nog altijd erg onzeker, maar het is wel te hopen dat het monumentale deel van het hoofdgebouw een goede bestemming krijgt en daardoor bewaard blijft. Zoals al vaker opgemerkt, is een goede bestemming een absolute voorwaarde voor het behoud van een monument."

Alleen het middendeel van het hoofdgebouw heeft in 1967 de beschermde status van rijksmonument gekregen, maar op het terrein zijn nog vele waardevolle relictten uit het kloosterverleden aanwezig die bescherming verdienen, onder andere een processieweg met veertien staties, een Lourdesgrot en de restanten van een rustaltaar. Deze bevinden zich sinds jaar en dag echter in een zeer deplorabele toestand. Door de inzet van de werkgroep Kruisen en Kapellen van onze vereniging is er in overleg met de Stichting Pergamijn een restauratieplan opgesteld en zijn de staties die zich in kapelletjes bevinden, in 2011 gerestaureerd en is de processieweg opgeschoond (afb. 3). Door gebrek aan verdere financiële middelen is het daar toen bij gebleven.

03. Opgeschoonde processieweg met kapelletjes

02. Luchtfoto complex rond 1965

Na het vertrek van de Stichting Pergamijn heeft uiteindelijk Watersley Sports & Talent Park (WSTP) het terrein en de gebouwen verworven en zich sindsdien ingezet voor een herontwikkeling van het geheel tot een sport- en trainingspark met verblijfsmogelijkheden. Dat gaat niet altijd gepaard met aandacht, laat staan met respect voor het cultureel erfgoed, reden waarom onze vereniging begin 2021 een brandbrief heeft gestuurd naar het College van Burgemeester en Wethouders. Met name het feit dat de met veel moeite opgeknapte kruisweg letterlijk links en rechts doorkruist werd door een nieuw parcours voor mountainbikers (afb. 4+5), was doorslaggevend, temeer daar dit parcours in strijd was met de toen geldende regels. De brief leidde tot een uitnodiging voor een gesprek met WSTP en de gemeente en de toezegging dat bij de verdere ontwikkeling "het behoud en het herstel van het cultuurhistorisch erfgoed een prominente rol zal spelen".

Doordat IVN Munstergeleen in maart echter een handhavingsverzoek had ingediend, liet de gemeente eind augustus weten dat de MTB-route verwijderd moest worden. Daarop besloot WSTP een nieuw bestemmingsplan in procedure te brengen voor het hele

04. Kapelletje midden in mountainbikeparcours

05. Strobalen ter bescherming van kapelletje of van mountainbikers?

07. Kruisweg in betere tijden

06. Slecht onderhouden kapelletje

terrein. Aan ons is toen gevraagd een inventarisatie te maken van de cultuurhistorische elementen die naar onze mening beschermd zouden moeten worden. Dat zou dan gebeuren, niet door ze een monumentenstatus te geven, maar door de bescherming te regelen in het bestemmingsplan.

Bij deze inventarisatie bleek dat de staat van alle elementen, die wij uit cultuurhistorisch oogpunt het beschermen waard vinden, uitermate slecht is, zelfs van de pas tien jaar geleden gerestaureerde kapelletjes (afb. 6) langs de vroegere processieweg. Deze voerde van het klooster via een rustaltaar, een Lourdesgrot en de kruisweg met de statiekapelletjes naar de eigen begraafplaats op het terrein. Voor de staties wordt ten onrechte soms de term "voetvallen" gebruikt. De franciscanen hebben echter een kruisweg met veertien "staties" (Latijnse *statio* = halteplaats) aangelegd in hun kloostertuin. Franciscus van Assisi, hun stichter, stond aan de wieg van vele volkse devoties waaronder de kruiswegdevotie. Daarom zijn de franciscanen er al sinds 1265 voor verantwoordelijk om in opdracht van de paus de heilige plaatsen als *custos* te bewaken en te beheren, zoals de Heilige Grafkerk en de Via Crucis (kruisweg) of Via Dolorosa (lijdensweg) van Christus. Om gelovigen de gelegenheid te geven stil te staan bij de gebeurtenissen langs deze lijdensweg hebben de franciscanen hun

WATERSLEYDE

Schutzengel-Altar

08. Rustaltaar met 'Schutzengel'

idee van een kruisweg met veertien staties verbreid. De gelovige kan zo de lijdensweg lopen zonder op pelgrimstocht naar Jeruzalem te hoeven gaan. Het ligt dus voor de hand dat ook bij Watersley een kruisweg met veertien staties niet mocht ontbreken (afb. 7). Van het oorspronkelijke rustaltaar (afb. 8) is weinig over: van de *Schutzengel* resteert alleen het voetstuk, de koperen baldakijn is verdwenen evenals de ster boven op de punt, het geheel is erg onderkomen en de trap vóór het plateau is waarschijnlijk nog aanwezig, maar dan onder de grond gewerkt. Het altaar is echter een bijzonder element uit de kloosterperiode van Watersley en verdient

WATERSLEYDE

Lourdesgrotte

9. Lourdesgrot

10. Huidige toestand Lourdesgrot

11. Restant ijskelder

daarom bescherming, maar uiteraard ook restauratie, zo mogelijk naar het oorspronkelijk ontwerp.

Een Lourdes- of Mariagrot is een element dat door de hernieuwde Mariaverering in de negentiende eeuw niet mocht ontbreken in welke kloostertuin dan ook. Ofschoon de grot van Massabielle bij Lourdes waarin Maria aan Bernadette zou zijn verschenen, het origineel vormt, zijn de vele nabootsingen heel divers. Gebaseerd op het Franse origineel zou Maria rechtsboven afgebeeld moeten zijn en knielt Bernadette linksonder. Bij de grot in Watersley (afb. 9) staat Maria echter in het midden, boven een soort altaar, en is Bernadette afwezig. Desondanks behoort de grot tot de cultuurhistorische elementen die het beschermen waard zijn. Gelukkig is bij de grot het verval vrij beperkt gebleven (afb. 10), maar om achteruitgang te voorkomen is inperking van de te weelderige begroeiing nodig.

Bij grote landhuizen is een ijskelder een zeldzaam element en daarom is de bij Watersley nog bestaande kelder zeker het behouden waard. Tijdens de inventarisatie was de kelder niet toegankelijk (afb. 11) en dus is een nader onderzoek naar de staat van de (restanten van de) ijskelder nodig om de bescherming beter te kunnen bepalen, evenals de wenselijkheid om de kelder toegankelijk en mogelijk zelfs bruikbaar te kunnen maken.

Beschermingswaardig zouden ook het beeld van Sint-Jozef (afb. 12) en het Sint-Franciscusaltaar (afb. 13) zijn, maar van beide is geen spoor meer te vinden, behalve de foto's. Wel verdient het aanbeveling om bij de herinrichting van het voorgebied te bekijken, of de vroegere bestemming als groentetuin (afb. 14) als inspiratie genomen zou kunnen worden, zo mogelijk in combinatie met een meer glooiend verloop, zoals in het verleden.

Omdat was toegezegd dat wij betrokken zouden worden bij de uitwerking van de bescherming via het bestemmingsplan, waren wij verrast toen de gemeente

12. Verdwenen Sint-Jozefbeeld

medio oktober 2022 via een brief liet weten dat het voorontwerp van het bestemmingsplan ter visie zou worden gelegd. Samen met de Stichting Jacob Kritzraedt heeft onze vereniging toen een uitgebreide inspraakreactie ingediend. Het voorontwerp bleek namelijk veel hiaten te bevatten, met als belangrijkste het ontbreken van enige bescherming van de geïnventariseerde cultuurhistorische elementen. De schuld van de onzorgvuldige aanpak kwam op het bordje van de Omgevingswet, die op 1 januari 2023 in werking zou treden. Door de procedure desnoods in te gaan met onvolledige en onjuiste stukken, wilde men de onzekerheid van de nieuwe wet omzeilen.

Onze lange lijst met kanttekeningen werd ondershands weliswaar onderschreven, maar een officiële reactie op onze inspraakreactie hebben we nooit ontvangen. Wel werd opnieuw toegezegd dat onze opmerkingen meegenomen zouden worden en dat het concept van het ontwerpbestemmingsplan met ons besproken zou worden. Echter: *l'histoire se répète* oftewel dezelfde ezel stoot zich toch weer aan dezelfde steen! Zonder dat in de loop van het jaar de gedane toezeggingen na zijn gekomen, werden wij in het Gemeenteblad van 27 december 2023 geconfronteerd met de mededeling dat het ontwerp van het bestemmingsplan ter visie lag en dat tijdens de periode van terinzagelegging de gelegenheid bestond een zienswijze in te dienen. Bij het lezen van dit artikel kunt u ervan uitgaan dat dat is gebeurd want de bescherming is nog altijd niet geregeld.

WATERSLEYDE

St. Franziskus - Statue

13. Verdwenen Sint-Franciscusaltaar

14. Vroegere groentetuin aan voorzijde klooster

Maar het per 1 januari 2024 daadwerkelijk ingaan van de Omgevingswet was ook nu weer de nood die wetten breekt. Wordt zonder twijfel vervolgd!

Peter Vossen, werkgroep Bouwhistorie ("Bouwgroep")

85 jaar De Voorzorg

De dood in vroegere dagen

Dood hoort bij het leven en dat was vroeger nog meer vanzelfsprekend dan in onze tijd.

In de duizenden jaren die achter ons liggen, is er vaak verschillend gedacht over de dood. Ook de gebruiken rondom dood en begravenis waren vaak heel divers en afhankelijk van de eigen cultuur. In de meeste culturen ging men er vanuit dat de dood niet het einde was. Als we alleen kijken naar onze eigen streek, dan krijgen we rond 5300 jaar vóór Christus te maken met het volk van de Bandkeramiek. Zij hadden nederzettingen in onze gemeente en begroeven of verbrandden hun doden. Uit de tijd tussen 1500 en 700 jaar voor Christus kennen we een groot grafveld in het Hoogveld tussen Sittard en Limbricht. In deze tijd worden lijken voornamelijk gecremeerd en begraven in urnen, soms ook alleen gewikkeld in een doek. De urnen werden bijgezet in een grafheuvel. In de grafheuvel was plaats voor meerdere urnen, soms vergezeld van een grafgift. In het Hoogveld werden circa tachtig crematiegraven gevonden.

De Romeinen kenden zowel het cremeren alsook begraven van hun doden. Ze begroeven hun doden altijd buiten dorp of stad, langs doorgaande wegen, in askisten of sarcofagen. In Limbricht werden in de negentiende eeuw twee askisten gevonden waarvan er een nu nog te zien is in het Salviuskerkje. De Romeinen gaven, al naar gelang hun status, de doden allerlei zaken mee voor gebruik in het hiernamaals.

Na de Romeinse tijd en met de komst van het Christendom worden doden niet meer gecremeerd. De Christenen geloven in de opstanding uit de dood. Daarvoor is het noodzakelijk dat het lichaam compleet blijft. Als graven geruimd worden, worden de resterende botten gezamenlijk begraven. In Limbricht was er buiten de deur van de kerk een aparte kist om botmateriaal van geruimde graven te bewaren en bij de eerste begraafing na Allerzielen werden deze botten meegeven in het graf van de overledene.

Begin 1982 werd er een grafveld ontdekt uit de Merovingische tijd (circa 700 na Christus) in de wijk Lahrhof. Het grafveld moet circa honderd graven geteld

Romeinse askist Salviuskerkje Limbricht

Salviuskerkje met "knoakekist"

hebben. Een groot gedeelte werd opgegraven en onderzocht. De overledenen waren begraven in houten kisten en hadden giften meegekregen, vrouwen vaak sieraden en mannen wapens.

Rond het jaar 1000 - onze regio was intussen gekerstend - verrezen de eerste kerken in onze omgeving, onder andere het Salviuskerkje in Limbricht, maar ook de Petruskerk in Sittard.

Belangrijke mensen werden in de kerk begraven, liefst zo dicht mogelijk bij het altaar. Voor minder draagkrachtigen

Merovingisch kralenketting RMO Leiden

was dit niet mogelijk, maar men kon wel buiten de kerk en wel zo dicht mogelijk bij de kerk begraven worden en zo ontstond rondom de kerk het kerkhof. Niet alleen in de Petruskerk, maar ook in de Michielskerk en in de kapel van Agnetenberg zijn mensen begraven.

Voor mensen met een ander geloof golden andere regels. Protestanten en joden mochten niet binnen de wallen begraven worden. De protestanten kochten een stuk grond aan de Steenweg en begroeven daar hun doden. De israëlitische gemeenschap kreeg een stuk grond op een overblijfsel van de vestingwerken, fort Sanderbout. Dat heeft ervoor gezorgd dat fort Sanderbout bewaard is gebleven.

Detail plattegrond begravingen Michielskerk Sittard

In de Franse tijd (1795-1813) werd begraven in kerken en kapellen en binnen de bebouwde kom verboden. Willem I maakte deze besluiten bij zijn aantreden als Koning der Nederlanden in 1813 echter weer ongedaan. Die situatie bleef tot 1827 bestaan. In dat jaar werd bij Koninklijk Besluit bepaald dat per 1 januari 1829 steden en dorpen met meer dan duizend inwoners verplicht waren om tenminste één begraafplaats buiten de bebouwde kom ter beschikking te hebben.

Sittard kocht grond aan buiten de wal, maar wel vlak bij de wal. Om deze begraafplaats te kunnen bereiken vanuit de Petruskerk werd er een doorgang gemaakt door de wal, daar waar nu de Deken Tijssenstaat ligt.

Toen de joden in 1840 een eigen plek toegewezen kregen op het Algemeene Kerkhof bij de stadswal, werd de begraafplaats bij Fort Sanderbout gesloten.

In 1922 werd het kerkhof aan de wal gesloten en kwam er een nieuw kerkhof aan de Lahrstraat en het oude kerkhof werd in de jaren zestig geruimd.

Gebruiken rondom het overlijden

Was iemand ernstig ziek, dan werd er vaak een noveen gehouden (negen dagen bidden), dan wel een bedevaart ondernomen. Was iemand stervende, dan kon alleen de pastoor nog geroepen worden om de Sacramenten der Stervenden toe te dienen.

Het bericht van overlijden van een buurtgenoot was vroeger, zowel in het dorp als in de stad, het startsein voor een grote hoeveelheid activiteiten. De naaste verwanten van de overledene maakten hun wensen kenbaar en vervolgens werden de diverse taken over de burens verdeeld.

De kist

Bij het huis van de overledene werd een *liekbroed* of lijkbord geplaatst. Deze plank was ongeveer 150 centimeter hoog en 35 centimeter breed, meestal aan één zijde zwart geschilderd. Op de voorzijde stond meestal een doodshoofd met gekruiste beenderen, een zandloper of een wijzerplaat en de tekst *memento mori* (gedenk te sterven) of *hodie mihi, cras tibi* (heden ik, morgen jij).

De andere zijde van deze plank was blauw geschilderd en werd gebruikt bij de dood van een kind. Op deze kant waren meestal een of twee engelenkopjes afgebeeld. De plank werd geleverd door de timmerman bij wie ook de doods-kist besteld werd.

Kisten waren er in verschillende prijsklassen; de goedkoopste kist werd gemaakt van vurenhout. Deze werd met gips of teer dichtgesmeerd, zeker in de zomer wanneer het warm was. De duurdere kist was gemaakt van eikenhout en daarin kwam een binnenkist. De binnenkant van de kist werd bekleed met zijdepapier met bloemmotief en afgewerkt met een mooie papieren rand. De vrouw van de timmerman naaide van witte stof een doods-mantel met kraag die op lengte gemaakt werd door er aan de onderzijde met de schaar een mooie, geschulpte rand te knippen.

Zij naaide verder nog een kussentje, vulde dat met zaagsel en dit werd onder het hoofd van de dode gelegd.

De rouwkamer

De overledenen werden thuis opgebaard. Er werd een kamer vrijgemaakt en speciaal voor deze gelegenheid ingericht. In de dorpen kwam het ook voor dat de dode in de *vrie* of in de koestal werd opgebaard. Na het afleggen werd de dode op een met stro bedekte tafel of platte wagen *oppe sjouf* gelegd. Deze werd bedekt met een wit laken of doopsprei. Twee tegenover elkaar geplaatste stoelen met daaroverheen een zwarte doek konden ook dienen als baar. Later was het de taak van de begrafenisondernemer om de rouwkamer in te richten. Hij had hiervoor de beschikking over meters zwarte stof, strikken, kaarsen en kunstbloemen.

Naast de dode stond een wijwaterbakje met een palmtakje en er brandden kaarsen rondom de baar. Bij de dode werd gewaakt door familie, burens en bekenden en men bad gezamenlijk de rozenkrans. Mensen kwamen aan huis om te condoleren.

De derde dag werd het lijk gekist en de avond voor de begrafenis werd deze kist dichtgespijkerd.

Dodenplanken museum
Het Nieuwe Domein

Het aanzeggen

In vroegere dagen werden er geen rouwbrieven verstuurd. Allereerst werden de doodsklokken geluid en aan de manier van luiden wist men of er een man, een vrouw of een kind gestorven was. In Sittard was het luiden een taak voor de burens. Moest men wachten voordat men aan de beurt was om aan het *klokkezeel* te trekken, dan werd er intussen wat gedronken bij het Sijterfhoes. De burens kregen van de familie een

brief mee en een lijst van wie wel en wie niet op de koffietafel gevraagd moest worden en zo gingen de aanzeggings of *liekbaeërs* van deur tot deur om ter *liek te te baeë*. De begrafenisondernemer had een oproepkracht in dienst die, gekleed in een speciaal uniform, deze taak uitoefende.

De mis

De dode werd begraven naargelang zijn stand of financiële middelen. Voor de minderdraagkrachtige was dat 's morgens vroeg om acht uur en de mis werd door slechts één priester gedaan. De beter gesitueerden kregen een mis met twee heren om tien uur en de duurste mis was een mis met drie heren om elf uur. Behoorde de dode tot de elite, dan ging de stoet door de hoofdingang van de Petruskerk naar binnen, de andere overledenen gingen door de zij-ingang. Na afloop van de mis ging men naar het café en werd er gedronken op de overledene; men ging *het vel verzoepen*.

Kleding

Vroeger hechtte men veel meer dan nu aan de uiterlijke tekenen van rouw. Aan de kleding was dit duidelijk kenbaar, maar geleidelijk aan werd dit minder.

In het begin van de vorige eeuw waren vrouwen van top tot teen gehuld in een lange zwarte omslagdoek met daaronder zwarte kleding. Later werd deze omslagdoek vervangen door een hoed met een zwarte voile. De eerste zes weken droeg men deze voile voor het gezicht. Daarna ging men met de hoed terug naar de modiste en werd de voile aan de achterzijde bij elkaar gebonden. De naaste familie was verplicht om een jaar lang rouw te dragen.

Bij de rouwkleding droeg men speciale rouwsieraden, meestal gemaakt van git. Enkele decennia geleden droegen mannen nog een zwarte band om de rechtermouw als teken van rouw, later ingekrompen tot een zwart driehoekje dat op de mouw gestikt was. Maar ook dat kleine driehoekje

ziet men nog maar zeer sporadisch. Ook kinderen droegen verplicht zwarte kleding en een zwart hoedje

Koffietafel

Na de mis ging de rouwstoet te voet achter de lijkwagen aan naar het kerkhof.

Daarna was er voor genodigden een koffietafel in het huis van de overledene. De koffietafel werd verzorgd door de vrouwen uit de buurt. Op tafel kwamen ook toen al broodjes en vlaai, vooral zwarte pruimenvlaai

Uitvaartverzekering

In de middeleeuwen was het nog de taak van de gilde om hun gildebroeders te begraven. Men voelde dit nog als een plicht, maar met de verstedelijking kwam er steeds meer onderscheid tussen de sociale klassen. Voor rijke mensen was het geen probleem om een begrafenis te regelen. Menigeen liet dit ook testamentair vastleggen. Voor de armen was de grootste vrees dat ze "van de armen" begraven zouden worden, omdat ze een begrafenis niet betalen konden. Zo ontstond in de negentiende eeuw het idee om samen met anderen af te spreken dat, als een van de groep zou overlijden, de andere leden gezamenlijk de kosten voor de begrafenis zouden betalen; een soort begrafenisfonds. In het najaar van 1929 werd ook onze regio geconfronteerd met de economische crisis. Vele mensen werden werkeloos en een overlijden betekende een financieel probleem. Dit bracht de gemeenteambtenaren in Sittard op het idee om de lasten bij overlijden samen te delen. Men kende elkaar en vertrouwde erop dat deze verzekering zonder al te veel regels zou functioneren. Al vrij gauw was men toch van mening dat het fonds een meer officiële status moest krijgen. Dit leidde in 1939 tot de oprichting van het "Onderling Begrafenisfonds voor Rooms-Katholieken te Sittard". Het fonds nam de verplichting op zich om voor de aangesloten leden alle begrafenis kosten te betalen en bovendien nog een aantal missen

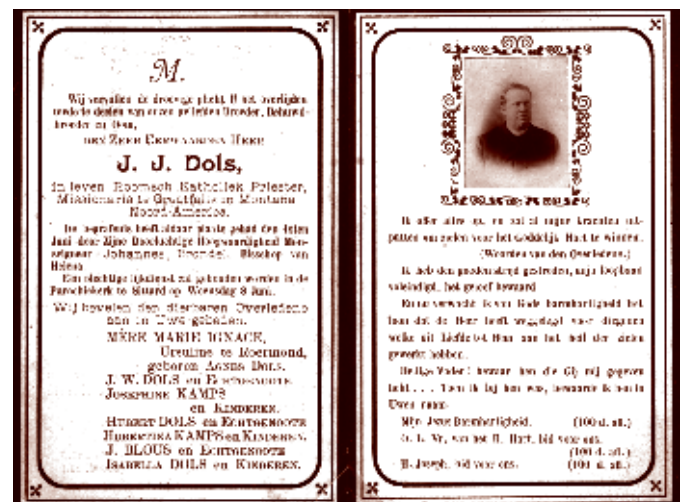
Lijkkoets Martens in de Plakstraat foto Paul Martens

te laten lezen op de zondagen na de uitvaart. Het fonds was opgericht voor Sittard en de omliggende rectoraten. In eerste instantie konden alleen gemeenteambtenaren deelnemen. Later werden ook andere deelnemers toegelaten. Een nieuw lid betaalde eenmalig een entreegeld en was verder verplicht bij overlijden van een van de leden een hoofdelijk omgeslagen bijdrage aan de kosten van de begrafenis te leveren. Het nog maar net opgerichte fonds kreeg meteen te maken met de narigheid van de tweede wereldoorlog. De kans op overlijden nam toe en het fonds liep het risico te veel geld ineens te moeten uitkeren. Er werd besloten om nog maar sporadisch nieuwe leden in te schrijven. Het fonds overleefde de oorlog, al is er uit die naoorlogse tijd weinig bekend. In de jaren vijftig kwam er concurrentie van de DELA, maar het fonds ging - zij het nog steeds zeer lokaal - door. In 1973 werden de statuten aangepast. De naam van het fonds veranderde in "Onderling begrafenisfonds De Voorzorg". Vanaf die tijd betaalde men geen inleggeld meer, betaalde men ook niet meer mee aan de begrafenis, maar werd er een jaarlijkse premie geïnd. Het werkgebied werd verruimd, maar bleef beperkt tot de regio. Er werd voorgesteld om aansluiting te zoeken met de DELA, maar de DELA had geen belangstelling voor

dit lokale fonds en zo bestaat er in Sittard al vijftientig jaar een begrafenisfonds, modern en met een aanpaste naam "De Voorzorg Uitvaartvereniging"

Marijke Geilen

Bron: Th.M. Oberdorf, *Uit Voorzorg verzekerd.* Sittard 1990.

Archief familie Dols

De schoolstaking aan de HEAO-Sittard (1969)

In 1967 werd op een aantal plaatsen in Nederland een nieuw schooltype opgezet: het Hoger Economisch en Administratief Onderwijs. Dit om te voorzien in de grote behoefte van het zich sterk ontwikkelende bedrijfsleven aan theoretisch en praktisch geschoolde medewerkers op middelmanagementniveau. Voor Limburg was dat de HEAO-Sittard die in een vliegende vaart in 1967 begon met een viertal klassen in een voormalig klooster aan de Leyenbroekerweg. Met voor een deel studenten die terugkeerden van een (mislukte) universitaire studie, spijtoptanten die al werkten maar hogerop wilden, een deel jonkies zo van de HBS en een aantal zoontjes van ondernemers die hen wilden laten klaarstomen voor hun bedrijfsovername. Het docententeam was een kleurig geheel van bedrijfsmensen, internationale managers en taaldocenten uit het middelbaar onderwijs. De eerste directeur was Gerrit van den Munckhof en de adjunct was dhr. Hoogenberg.

Docenten:

Meertens, gaf Engels maar was ook wichelroedeloper, wat hij in de klas wel eens demonstreerde.

Schönberger, bedrijfseconomie, een van de echt deskundige economen.

Feschotte, commerciële economie, was didactisch niet de sterkste.

Verwimp, Vlaming uit Antwerpen, doceerde de werking van de nationale rekeningen en macro-economie, onderwees het marketingvak geloofwaardig met de marketingbijbel van McCarthy.

Buiting, psychologie, oeps wel interessant maar was voor velen een brug te ver.

Elly de Waard, Nederlands, oefenen op sociogrammen.

Ubbink, computerkunde, bits en bites, we snapten er helemaal niets van.

Harry Wetzels, algemene economie, zo uit de schoolbanken van Tilburg.

Coldewey, bijgenaamd de 'Tukker', gaf commerciële economie, aan de hand van een boek van Mclver.

Berends, (een Duitse docent) gaf het vak Demoskopische Marktforschung, marktonderzoek.

De conciërge was Joep, waar we het allemaal goed mee konden vinden.

Het hoger economisch onderwijs moest helemaal vanaf het nulpunt worden opgezet, als vervolgopleiding op de HBS, maar onder het universitaire niveau. Dat leverde praktischere en goedkopere werknemers op in vergelijking met de academisch afgestudeerden. Van de jaargang 1967 waren studenten zoals Rob Verburg, Paul Vossen, Wil Ummels, Lex Smeets, Frank Benders, Mat Adamczyk, Frans Doven. Zij waren een beetje de smaakmakers. Van de jaargang 1968 waren studenten zoals Bert Hamers, uit Venlo, Janssen, Janssen en Franssen (elke dag op en neer met de auto), een clubje uit Maastricht (Leon Wijckmans, Niek de Kort, Jo Cremers, Henri Prince) dagelijks met een Fiatje 500 op en neer (waar de nacht vooraf nog in gevreeën was, maar niet met z'n vieren), een clubje uit

Student Rob Verburg

Rob studeerde aan de HEAO van 1967 tot 1970 en had gekozen voor de studierichting EJ. Hij ging na het afstuderen rechten studeren in Utrecht/Leiden en werd kwaliteits- en kennismanager bij de FNV-Bouw. Daarna werkte hij als adviseur bij de Patiëntenfederatie Nederland.

Kerkrade/Schaesberg, Jacqueline Giessen (een van de twee meisjes!), John van Kempen en ondergetekende.

Als tweede lichting van 1968 werden we door de eerste lichting nog ontgroend: op onze knieën door het centrum van Sittard kruipen. Er waren verschillende culturele en stichtelijke activiteiten zoals een cabaret, introductieactiviteiten, retraiteachtige uitjes naar Ockenburg (Den Haag) en Huize Eerbeek in Gelderland. Een aantal van ons kwam voor het eerst een aantal dagen van huis en zette de bloemetjes flink buiten (seksboekjes, drank, wiet). Ook collega-opleidingen in Duitsland (de Wirtschaftsfachhochschule in Bergisch Gladbach) en België (Hogeschool Leuven) werden bezocht. En er was een aardig bedrijfsbezoekprogramma.

Het was maatschappelijk gezien een wilde tijd. Jongerenemancipatie, een generatiekloof, kritiek op de kerk, op dienstplicht, op de positie van de vrouw. Alles moest anders: kleding, haardracht, muziek, studie, de verbeelding kwam aan de macht. In 1968 was het studentenprotest aan de Sorbonne Universiteit in Parijs geweest. De eerste jaargang HEAO-studenten was daar druk mee bezig. Zij wilden zelfs de Duits-Franse studentenleider Daniel Cohn-Bendit naar Sittard uitnodigen, maar de directie stak er een stokje voor. Vervolgens was er in mei 1969 de bezetting van het Maagdenhuis (bestuursgebouw UVA) in Amsterdam, het Woodstockfestival, het grote Kralingenfestival in Rotterdam, Pinkpop, Paradiso, in Sittard zelf de poptempel Don Kiesjot. De burgerlijke cultuur moest eraan geloven. En ook het management van de HEAO kreeg het voor zijn kiezen want al vanaf het eerste cohort studenten zaten er kritische geesten tussen. Ook al viel dat niet direct te verwachten bij een opleiding voor aankomend juristen, bedrijfseconomen en marketeers.

Student Paul Vossen

Paul Vossen studeerde van 1967 tot 1970 aan de HEAO, ook EJ, en is daarna organisatiekunde gaan studeren aan de UVA. Vervolgens heeft hij les gegeven aan de Business School Alkmaar, is sales manager/trainer geweest en is uiteindelijk een eigen bedrijf gestart als bedrijfsmediator.

Een groepje studenten richtte het dispuut Venceremos ("Wij zullen overwinnen") op, als eerbewijs aan de Cubaanse revolutie en drukte in 1968 een pamflet met de tekst "Beter 1 mei, dan 30 april's". Verwijzend naar de Dag van de Arbeid en Koninginnedag. Weinig inhoud maar wel schoppen tegen de instituties.

Veel support onder de studenten van dat jaar was er niet echt, getuige het feit dat er zelfs studenten waren die in hun sportwagen met achterin de golfclubs naar school kwamen om na de colleges direct naar de golfcourse te rijden. Over tegenstellingen in een zich sterk ontwikkelende samenleving gesproken.

Ook was er een rel door een artikel in dagblad De Nieuwe Limburger. Daar liep Rob Verburg stage. Hij liet aan één van de redacteuren de introductiebrief van de directie lezen, waarin werd geschreven dat de stage een *unieke kans zou zijn om op gelijke voet met gewone werknemers te praten, want straks was je hun baas, nu kon je ze goed bekijken en bestuderen*. Tja, zó werd er toen gedacht. Daaruit volgde een paginagroot artikel op de jeugdpagina van Wim Wennekes met als grote kop: "HEAO'ers zijn arbeiders beesten". Daarop volgde een reprimande van de directeur en de voorzitter van de Raad van Bestuur Meijer Viol (voorzitter van de KvK te Maastricht, lezer van DNL, in een Jaguar het schoolplein oprijdend).

Klas 3 EJ in 1970, met o.a. Rob Verburg, Paul Vossen, Lex Smeets met het 'Rode Boekje', bron eigen foto RvH.

Naast die algehele maatschappelijke beroering die in de lucht hing, stond het hoger economisch onderwijs qua inhoud nog echt in de kinderschoenen. De schoollocaties waren vaak slecht, de docenten didactisch onvoldoende geschoold en de leiding te veel op een bedrijfsaanpak gericht en dat culmineerde in een aantal studentenacties. Uiteindelijk ook in een voor die tijd voor Limburg unieke schoolstaking in december 1969, een paar maanden na de Maagdenhuisbezetting, door alle studenten met het doel het realiseren van een Hogeschoolraad waarin een aantal klassevertegenwoordigers zitting kregen en medebeslissingsrecht hadden over structurele

Klooster Leyenbroekerweg, rechts de oude HEAO-gebouwen, aan de achterkant ervan woonden ook HEAO-studenten op kamers, bron PD, 1984.

Klas 2 CE, 1970, met affiches van de Olympische spelen op de muur met o.a. Henri Prince, Jacqueline Giesen, John van Kempen, René van Hoften (V), Bert Hamers en de clubjes uit Venlo en Maastricht, bron eigen foto RvH.

Student Henri Prince (1968-1971)

Van fabrieks- en schoonmaakwerk naar assistentaccountant, dameskapper (opleiding in België), militaire dienst, economie Amsterdam, HEAO, Nederlands Recht Utrecht, diverse functies bij Bedrijfsvereniging Detam, advocaat & procureur, interimmanager bij pensioenbedrijf en een arbodienst, secretaris LHV (Landelijke Huisartsen Vereniging), extern organisatieadviseur bij UWV. En nog docent Arbeidsrecht aan de Avond-HEAO Utrecht. Het was het 'net-niet', maar wel veel genoten!

vernieuwingen De aanleiding voor die een week durende staking was de voorgenomen ontslaaanvraag van docent Meertens, docent Engelse taal. Er werd teveel over onze hoofden heen beslist en in veel gevallen met een slechte onderwijskwaliteit tot gevolg. Een hele actieweek georganiseerd door actiegroep "Wij" met discussies, overleggen met de directie, lezingen van de Studenten Vak Bond over studieloon en de Kritische Universiteit uit Nijmegen. Er werden per klas verkiezingen uitgeschreven en drie klassevertegenwoordigers gekozen.

Van hen kwam telkens een iemand in de hogeschoolraad maar ook in de bureaucratie terecht. Directeur Van den Munckhof had het er niet gemakkelijk mee, er werd zelfs een privédetective ingehuurd om de gangen van actievoerders na te gaan. Na een aantal besprekingen werd een schoolraad geïnstalleerd waarin een drietal studenten zitting hadden. Daarbij werd in overleg gekeken hoe de kwaliteit van de opleiding verbeterd kon worden. Ook de jeugdcultuur van toen deed zijn intrede onder de 350 studenten van de school. Tijdens het uitreiken van de diploma's in 1971 werd er stiekem een jointje gerold en gerookt.

Student René van Hoften

Na HEAO-CE is René in 1971 in Nijmegen sociologie en economie gaan studeren. Na enige andere banen is hij van 1986 – 2016 dertig jaar hoofddocent marketing geweest aan de Hogeschool Arnhem-Nijmegen en Radboud Universiteit Nijmegen. Daarnaast schreef hij een tiental boeken over marketing- en salesmanagement.

Van die eerste twee jaargangen zijn de nodigen door gaan studeren: rechten, economie, sociologie, psychologie, die hadden de studiesmaak goed te pakken gekregen en wilden nog niet direct gaan werken. Uiteindelijk zijn veel van die actievoerders van toen maatschappelijk goed terecht gekomen.

Al met al was deze schoolstaking een belangrijke stap in het democratiseringsproces van het Hoger Beroeps Onderwijs in Limburg.

Na het vertrek van de eerste actievoerders waren de opleidingsproblemen zeker nog niet opgelost, getuige een artikel in het Limburgs Dagblad. Bij de diploma-uitreiking in juli 1972 waren er erg veel gezakte examenkandidaten. Veroorzaakt door met name de onrustgolven van de tijdsgeest, volgens directeur Van den Munckhof.

Door René van Hoften
(m.m.v. Rob Verburg, Henri Prince, Paul Vossen).
Reacties: rene.vanhoften@hotmail.com

Juni 1970 diploma-uitreiking voor de eerste jaargang van 1967, met herkenbaar de docenten Wetzels, Hoogenberg, Meertens, en mogelijk leden van het schoolbestuur, bron PD.

Limburgs Dagblad december 1969.

Limburgs Dagblad december 1969.

Limburgs Dagblad december 1969.

De familie Van Eijs

In de archieven van Sittards Verleden troffen we een interview aan met mevrouw Van Eijs –Ophelders uit de Gruizenstraat. We citeren enkele passages:

“We hadden twee kamers achter elkaar. Zo’n huisjes waren het. De trap die naar de bovenkamers leidde, was buiten. En je had een pomp, waterleiding was er niet. We hebben de keuken groter laten maken. En een trap erin geplaatst. Het kamertje vóór was klein. Later hebben we er nog een schoorsteen in laten plaatsen. Zo zou het goed zijn geweest voordat de kinderen er waren. Met vijf kinderen was het behelpen.

We hebben daar twee jaar gewoond. Ik was meteen in verwachting. ‘t Oudste kind heb ik daar gekregen. Je had beneden maar net plek om een kleine kinderwagen te bergen. De tweede is in het nieuwe huis geboren. De burens gingen ergens anders wonen. Toen hebben wij alles verbouwd. Het huis liep bijna door tot in de Rosmolenstraat, heel smal. Toen de kinderen wat *henjiger* werden, heeft mijn man achter een kleine werkplaats gebouwd. Daar kon hij goed werken. Dat was fijn. Mijn man is in de Gruizenstraat geboren. Zijn vader en moeder hadden het huisje gekocht.”

Tot zover mevrouw Van Eijs. Het wordt tijd dat we haar kinderen aan het woord laten, althans drie van hen. Ton, de oudste, is helaas overleden. Wil woont in Eindhoven. De overigen blijken historisch goed op de hoogte te zijn en als verhalenvertellers zeker geen misgreep.

Jan (Johannes, Maria, Gerardus) woont in Limbricht. Hij werd geboren op 17 januari 1936 in Sittard. Getrouwd is hij met “het meisje van Durlinger”, Lien Spiertz, waarover later meer. Lagere school van Snel en Mulo bij de heer Schmitz en later Welters. Middenstandsdiploma en later de diploma’s schoen- en sportwinkelier. Zijn voormalig beroep was bedrijfsleider bij de schoenzaak Durlinger. Jo (Jozef, Antonius, Maria) woont in Nieuwstadt. Geboren te Sittard op 9 januari 1939. Getrouwd met Lucy Klinkers. Lagere school bij Snel, Mulo. HBS B. Interne opleiding DSM en Philips Heerlen en Sittard. Gemma (Gemma, Catharina, Henrietta, Josephine) woont in Limbricht. Getrouwd met Theo Wouters. Haar opleiding kreeg

Gruizenstraat Foto: Beeldbank

Grootouders Jan van Eijs en Maria Sybilla Vaessen met hun twee zonen: Martin en zijn broer Twanij

Echtpaar Van Eijs op de Markt

De Gruizenstraat

ze op de Mulo van de nonnen, later werkte ze bij de tricotagefabriek op de administratie. We laten Jan aan 't woord: "Ik ben geboren in de Gruizenstraat. Mijn moeder heette Maria Elizabeth Ophelders. Ze kwam uit Holtum. Mijn vader was Martien van Eijs uit Sittard. Mijn ouders hadden een eigen huis dat vader geërfd had van zijn ouders. Opa, geboren in 1857, was schoenmaker en muzikant. In die tijd waren er groepen muzikanten die dansmuziek gingen maken. Dat alles ging te voet bijvoorbeeld naar Simpelveld, Höngen, Tüddern en vele andere plaatsen. Voor de terugweg 's nachts droeg men een kleine lantaarn mee, met een kaars erin. Hij kon veel vertellen over die tijd. Vooral over wat ze allemaal uitgespookt hadden, want er waren heel wat lolbroeken bij. Opa stierf net als zijn vrouw in het jaar 1926.

Echtpaar Van Eijs-Ophelders

Wij hebben hen dus niet in levenden lijve gekend. Mijn ouders trouwden in 1933. Ze gingen wonen in een huis op de Markt, waar broer Ton geboren is. Het was een klein pand naast de huidige Griek. Slager Tummers had beneden zijn nering; zij woonden boven. In 1935, toen moeder zwanger was van mij, hebben ze het huis in de Gruizenstraat verbouwd en verkasten zij daarheen. Waarschijnlijk heeft de broer van mijn vader geld geërfd en Martien, mijn vader, het huis in de Gruizenstraat nummer 12.

Markt hoek Rosmolenstraat

V.l.n.r. Ton, Wil, Jo, Jan en in de wagen Gemma

Door de verbouwing is het pand twee meter langer geworden zowel boven als beneden. Het is hooguit vier meter breed, waarschijnlijk het smalste huis van Sittard. Er bestaan nog tekeningen van.

Je kwam binnen in de gang. Het kamertje aan de voorkant was, zogezegd, de zondagse kamer, hooguit 3,5 meter.

Daarachter lag de wat grotere woonkeuken, ongeveer 4 bij 4,5 meter. Hier werd geleefd door ons gezin.

Tussen die twee kamers lag de *spin*. De trap naar boven ging van de keuken uit. De ruimte ertussen was opgevuld met rekken. Boven waren twee slaapkamers. In de ene sliepen de vier jongens in twee bedden. Jan sliep bij Ton en Jo bij Wil. Omdat vader er nog een kast met een gordijn voor had gemaakt voor de kleren, was het overvol in die ruimte. Gemma sliep bij vader en moeder.

Er was ook een zolder met een nieuwe trap ernaartoe.

Er lag een goede vloer in. Wij als kinderen hebben nooit begrepen dat daar nooit een kamer van gemaakt is. Het huis was, samen met nog drie andere huizen, oorspronkelijk een grote boerderij. Je zag in de gevel nog de lijnen van de toegangspoort. Eerst hebben ze die boerderij in tweeën gedeeld, later in vier huizen.

In de keuken was het aanrecht met water, daarnaast het fornuis. Later heb ik mijn ouders een koelkast op gas cadeau gedaan. Die is echter nooit aangesloten. Moeder gebruikte hem om sokken in te leggen.

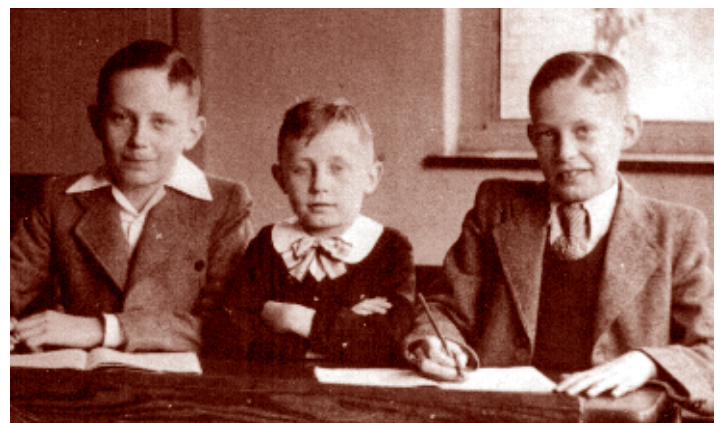
Als er feestjes waren, werden staven ijs gehaald bij Sibema om onder andere het bier koud te kunnen serveren. Als er Sint Rosa kermis was en er veel familie kwam, moest die allemaal in het kleine zondagse kamertje. Dat werd dan helemaal ontruimd, inclusief de grote kast. Alles werd opgeslagen bij de protestantse gemeenschap, onze overburen. We kregen er tafeltjes en stoelen voor terug. Er werden twee maaltijden verzorgd. De koffie met verschillende vlaaien en als afsluiter de koek, een soort taart. Later in de middag kwam de *kaw sjotel* met broodjes. Alles was mogelijk. Mijn ouders hadden in die tijd zelfs kostgangers. Mensen die bij sigarenhandel Pie Stienen werkten. Ze kwamen eten, maar sliepen bij Triena Limpens. "

De gebroeders Van Eijs nemen het van elkaar over. Enthousiast als ze zijn om over vroeger te vertellen. Over vader Martien en zijn broer bijvoorbeeld.

Beiden zijn kleermaker geweest. Ze zijn samen in Sittard begonnen bij Wolf en Herzdahl, waar ze het vak geleerd hebben. Toen er in de jaren dertig weinig werk was, gingen ze iedere dag met de trein heen en terug naar Schinnen, waar ook een naaiatelier was. Als er geen werk bleek te zijn, ging men te voet weer terug naar Sittard. Ook hebben ze samengewerkt bij Wijnands in Broeksittard. Daarna is de broer van vader gestopt en is vader bij Eykenboom in de Helstraat gaan werken, waar hij coupeur werd. Vervolgens werd het de Wilco, waar hij gebleven is.

"Het huis van Van Eijs was goed beveiligd. Een degelijke eiken deur aan de straat, een flink slot en nog een flinke *sjaw* (grendel) erop. Dan kwam een klein portaalje en weer een deur, die afgesloten kon worden. Buiten aan het raam waren *vinstersjlaeg*, die iedere avond van binnenuit vergrendeld werden. Deze voorzieningen waren er meer in onze straat. Waarschijnlijk was dat meer een gewoonte dan angst voor dieven, want er was weinig of niets te halen in onze buurt.

Het kamertje aan de voorkant is ook tijdelijk werkkamer van vader geweest, hij was kleermaker zoals reeds gezegd. Hij werkte bij de Wilco, maar na werktijd ging hij thuis verder met verstelwerk. Hij maakte thuis ook kostuums voor bijvoorbeeld koster De Vis van de protestante kerk, waarvan de opgang tegenover ons

Ton, Wil en Jo van Eijs

huis lag. De protestantse school die er ook lag, is in 1934 afgebroken. Er kwam een nieuw verenigingsgebouw waardoor je alleen stenen zag als je naar buiten keek. De jongens van de Gruizenstraat klommen er tegenop, zodat ze naar binnen konden kijken. Wij, als katholieke kinderen, speelden met de protestanten Klaas en Henk. Er waren ook meisjes van andere families zoals De Vis, met wie Gemma speelde. De verhoudingen waren goed met de familie De Vis, maar er mocht niet over het geloof gepraat worden. Op 15 augustus, voor de katholieken een hoge Mariadag, droeg de protestantse koster zelfs zijn goede kostuum. De familie De Vis was afkomstig uit Friesland, ze waren goed ingeburgerd in Sittard. In 1954 is koster De Vis overleden. Ik was toen achttien", zegt Jan "en kwam voor het eerst in de protestantse kerk vanwege de begrafenis."

Als tijdens de oorlog de sirenes loeiden en er geschild moest worden, werd bij gebrek aan een eigen kelder gebruik gemaakt van de kelder bij de protestanten aan onze overzijde. Een dochter van de koster heeft de verpleegstersopleiding gevolgd voor het geval er zorg nodig was als men met zoveel mensen in de kelder moest verblijven.

Het gezin Van Eijs had een tuin in de *lang Gats* waar vader eigenlijk te weinig tijd voor had. De koster nam het werk over, ook al omdat hij het leuk vond om te doen. Een nadeel was echter dat hij ook bepaalde wat er in die tuin verbouwd moest worden. Er moesten vooral veel soorten kool gegeten worden. "Wel wat veel", verzuchten de broers.

Achter hun huis in de Gruizenstraat hadden ze ook een flinke tuin. Ze hadden ook een waterpomp. Voor zover bekend waren er vier in de nabijheid. De bewoners die

er geen hadden, moesten water halen bij Cals in de Limbrichterstraat, op de Markt of naast het huis van Roebroek in de Nieuwstraat. Achter hun tuin lag de oude schoenmakerij van opa (*'t wirkes*). Later gebruikte vader, die kleermaker was, die om kleren te verstellen of kostuums te maken. Daarachter was een kelder waar ze 600 kilo aardappelen bewaarden, die geleverd werden door iemand uit Broeksittard. Daar weer achter was de ruimte om de *sjlam* (kolenslib) op te slaan en soms de antraciet waarmee ze de kachel in de voorkamer stookten. De *sjlam* werd 's morgens rond acht uur gebracht en letterlijk op straat gedeponereerd. Er kwam veel volk aan te pas om die vracht in emmertjes door het huis te dragen en achter te deponeren. De kinderen kregen er zelfs vrij van school voor. Daarna moest alles schoongemaakt worden. Ook werd *sjlam* vermengd met leem. Die zogenaamde *klute* moesten ook weer opgeslagen worden.

Als er geklust moest worden in de straat, ging vader altijd helpen, maar hij vroeg er nooit vergoeding voor. Dus werd er ook wat voor teruggedaan. Een anekdote hierover wordt nu verteld. "Hendrik Rutten, een buurtgenoot, kwam op bezoek en deelde mee dat hij een zak antraciet kolen zou brengen, maar dat ging 's nachts gebeuren, omdat niemand het mocht weten. Hij kwam met de zak naar ons huis, maar een hondje liep achter hem aan te keffen, waardoor de hele buurt gealarmeerd werd. Moeder maakte de deur open en Hendrik, die met zijn neus tegen de ingang gedrukt stond, viel meteen met de zak nootjes 4 en de hond languit de gang in."

Wordt vervolgd

Baer Smit †

Ton van Eijs

Sittards heden

Harry Strijkers – in memoriam

Op 12 januari jongstleden is op tachtigjarige leeftijd overleden de in de regio zeer bekende archivaris Harry Strijkers. Harry werd in 1943 geboren in Berg aan de Maas en groeide op in die plaats. Na zijn scholing ging hij aan de slag bij DSM en kwam daar te werken in de archivering. Daar vond Harry zijn blijvende passie, namelijk het archiveren van onderwerpen. Dit konden bedrijfsonderwerpen zijn, geschiedkundige onderwerpen, maar ook particuliere familiegeschiedenissen.

Zo ontwikkelde hij in de jaren zeventig een band met Jos Daniëls van de Markt in Sittard. Op deze wijze werd hij betrokken bij de Sittardse geschiedenis en de Sittardse leefwereld. Dit heeft hem en zijn vrouw José Strijkers-Pernot doen besluiten om van Berg aan de Maas naar het Sittardse te verhuizen. Harry heeft tot zijn dood aangegeven daar geen moment spijt van te hebben gehad. Hij is jarenlang bestuurslid geweest van het Oogstdankfeest in Berg aan de Maas. In het Sittardse was hij onder meer lid van de carnivalsoptocht jury en lid van de Senaat van de Marotte.

Hij heeft voor Sittards Verleden vele artikelen geschreven, onder andere over de melkfabriek Sint Rosa/Sibema/Campina, de IJsfabriek en het oude Slachthuis (beide aan de Engelenkampstraat). Niet lang voor zijn overlijden voltooidde hij nog een publicatie over de oude mijn Maurits in Geleen. Voor zijn vele verdienstelijke werken ontving hij de onderscheiding van Ridder in de Orde van Oranje Nassau. Hij was altijd een verzorgde verschijning met zijn typerende snor en haardracht.

Helaas zullen wij hem en zijn inzicht gevende werkstukken in de toekomst moeten missen.

Fons Alberts

Postzegel 2024 Ophovenermolen

Vereniging Sittards Verleden

stad aan te drijven. De Geleenbeek "keutelde" (kabbelde) daarna verder als Cötelbeek.

De oudste vermelding van de molen dateert uit de 14e eeuw en samen met het daar tegenover liggende Ophovenershof vormden zij samen een "leen" van de hertog van Gulik dat beheerd werd door de "mankamer" van kasteel Born.

Na als graan-, olie- en houtzaagmolen gefunctioneerd te hebben werd de molen in 1955 stilgelegd. In 1973 kocht de Stichting Jacob Kritzaedt de molen en restaureerde het geheel. Bij een hevige onweersbui in 1983 werd het molenrad flink beschadigd en kon dat pas weer draaien in 1998. Vanaf 2003 werkt de molen als waterkrachtcentrale die stroom levert voor zo'n 30 huishoudens.

De Stichting Jacob Kritzaedt maakte van de gelegenheid gebruik om de watermolen een grondige opknapbeurt te geven en restaurant

"De Vief Heringe" uit te breiden tot in het molengebouw. Het resultaat ziet u op de nieuwe postzegel.

Op 18 maart a.s. zullen de eerste postzegels om 16:00 uur worden overhandigd aan de heer Theo Hanssen, voorzitter van de Stichting Jacob Kritzaedt, en de heer Arthur Rooden, exploitant van "De Vief Heringe".

Op 19 maart zijn de zegels vanaf 09:00 uur te koop op onze vaste plek in het Mariapark en – voor zover nog beschikbaar – vanaf 20 maart bij drogisterij Oukouk in Munstergeleen.

Prijs per vel van 10 postzegels
€ 12,00
Gelegenheidsenveloppe met 1 zegel
€ 3,00
Eerstedagenveloppe met 2 zegels
€ 4,50

Fons Morel

Op Sint Joep (dinsdag 19 maart) geeft de Vereniging Sittards Verleden voor de 15e keer een postzegel uit. Dit jaar hebben wij gekozen voor een afbeelding van de schilderachtige Ophovenermolen.

Door de herinrichting van de Geleenbeek tussen de Middenweg en de Agricolastraat onder regie van het Waterschap Limburg is er een prachtig landschap ontstaan met een meanderende beek. Bij de oude "Sjteine Sjoes" takte de Molenbeek af om de stadsgracht van water te voorzien en de watermolens in de

